

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS
pārbaudes lietā Nr. 2024-40-17AA
Rīgā

08.01.2025.

Nr. 6-6/1

Par ieslodzījumā nodarbinātā tiesībām uz sociālo nodrošinājumu

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu Nr.2024-40-17AA, pamatojoties uz [personas A] (turpmāk – iesniedzējs) iesniegumu, par to, ka, iespējams, ar brīvības atņemšanu notiesāto personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiek pārkāptas, jo personai izvirzītās prasības attiecībā uz nodarbinātības fakta pierādīšanu ieslodzījuma vietā nav izpildāmas.

[1] Faktiskie apstākļi

[1.1] Iesniedzējs norāda, ka brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā līdz 1991.gadam izvairīšanās no nodarbinātības nebija iespējama, tomēr arhīvā ziņas par nodarbinātību Pārlielupes cietumā nav saglabājušās. Arī vērtēšanas Administratīvajā rajona tiesā ir rezultējies tikai ar daļēju pieteikuma apmierināšanu.

Iesniedzējs lietas iztiesāšanas laikā pieteica lūgumu dot zvērestu par nodarbinātību brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā. No Administratīvās rajona tiesas 2020.gada 31.janvāra sprieduma motīvu daļas konstatējams, ka tiesa šo lūgumu nav izvērtējusi un argumentēti noraidījusi, šis lūgums būtībā atstāts bez ievērības. Spriedumā norādīts, ka tiesas iespējas iegūt nepieciešamos pierādījumus ir izsmeltas. Tiesa norādīja, ka tikai uz sniegto paskaidrojumu pamata nevar pieņemt un atzīt, ka pieteicējs bija iesaistīts algotā darbā.¹

---

¹ Administratīvās rajona tiesas 2020.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr.[..], 15.punkts.

Labklājības ministrija, atbildot uz tiesībsarga pieprasījumu, norādīja, ka Augstākā tiesa tikai 2017.gada 24.februārī (lieta Nr. AA420356414) ir atzinusi, ka personas apdrošināšanas stāžam ir pielīdzināms arī darba periods ieslodzījuma laikā. Atzina arī to, ka pašai personai ir pienākums pierādīt nodarbinātību ar ticamiem un pieļaujamiem pierādījumiem.

Tieslietu ministrija un Iekšlietu ministrija tiesībsargam norādīja, ka dokumenti, kas varētu apliecināt notiesātā nodarbinātību ieslodzījuma vietā, lielākoties nav saglabājušies, jo tiem bija noteikts īslaicīgs glabāšanas termiņš.

Tieslietu ministrija arī norādīja, ka atsevišķos gadījumos dokumenti par nodarbinātību varētu būt saglabājušies ieslodzījuma vietās, Latvijas Nacionālajā arhīvā vai zonālajos valsts arhīvos, ja ieslodzījuma vieta atradās ārpus Rīgas. Katrs konkrēts gadījums ir vērtējams individuāli un, iespējams, kādos atsevišķos gadījumos ieslodzīto nodarbinātības fakta konstatējošie dokumenti ir saglabājušies. Vienlaikus ministrija norādīja, ka pēc Pārlielupes cietuma likvidācijas (2008.gadā) daļa dokumentu tika nodota Jelgavas cietuma arhīvā, bet daļa Latvijas Nacionālajā arhīvā. Pēc Brasas cietuma (2019.gadā), Šķirotavas cietuma (2014.gadā), Vecumnieku cietuma likvidācijas (2016.gadā) un Matīsa cietuma apvienošanas ar Rīgas Centrālcietumu (2008.gadā) daļa dokumentu tika nodota Rīgas Centrālcietuma arhīvā, bet daļa Latvijas Nacionālajā arhīvā atbilstoši noteiktajiem glabāšanas termiņiem.

Latvijas Nacionālais arhīvs informēja, ka Pārlielupes cietuma notiesāto personīgo kontu kartītes valsts glabāšanā nodotas sākot ar 1990.gadu, tāpēc ziņas par iesniedzēja (bijušais uzvārds [...]) darbu laikā no 1979.gada 25.novembra līdz 1987.gada 13.jūnijam sniegt nevar.

Ņemot vērā minēto, secināms, ka tieši pierādījumi par ieslodzīto nodarbinātību brīvības atņemšanas vietā lielākoties ir iznīcināti, proti, tie objektīvi nepastāv.

[1.2] Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs atbildēja, ka Arhīva nodaļas rīcībā esošajās Iekšlietu ministrijas ieslodzījuma vietu pārvaldes Pārlielupes cietuma (turpmāk - Iestāde OC-78/4) lietās "Pavēles par organizatoriskajiem jautājumiem un par personālsastāvu", par 1979., 1980. un 1981. gadu ir netiešas ziņas, ka pie Iestādes OC-78/4 darbojies Uzņēmums Nr.4 (krievu valodā – Предприятие № 4 по ОЦ-78), kurā bija nodarbināti notiesātie. Uzņēmumam Nr.4 ir bijis remonta-mehāniskais iecirknis (krievu valodā abreviatūra-PMY) un trīs ražošanas cehi: Nr.1 (mehāniskais (krievu valodā - механический), Nr.2 (salikšanas) (krievu valodā - сборочный), Nr.3 (releja) (krievu valodā - релейный). Atbildei pievienotas pavēles, to starpā ar notiesāto uzvārdiem, no

kurām var izdarīt secinājumus par notiesāto nodarbinātību. Atbildē norādīts, ka pavēles par organizatoriskajiem jautājumiem, par 1982.-1987.gadu nodotas glabāšanai Latvijas Nacionālajam arhīvam.

Latvijas Nacionālais arhīvs uz tiesībsarga pieprasījumu paskaidroja, ka Pārlielupes cietuma (OC-78/4) pavēles par organizatoriskajiem jautājumiem valsts glabāšanā nodotas par laiku no 1957.gada 1.janvāra līdz 1969.gada 31.decembrim un no 1982.gada 6.janvāra līdz 1999.gada 31.decembrim. Latvijas Nacionālais arhīvs pievienoja dokumentus, kas sniedz plašu ieskatu Uzņēmuma Nr.4 organizatoriskajos jautājumos. Tā, piemēram, 1984.gada 27.janvāra pavēlē Nr.10 "Par mācību ražošanas instruktoru nozīmēšanu" cehā Nr.2 minēts arī [personas A bijušais uzvārds]. Uzņēmuma pavēles satur plašu informāciju, kas norāda uz notiesāto nodarbinātību uzņēmumā, tostarp minot notiesātos pa uzvārdiem.

Lai arī kāda persona minēta arhīva dokumentos tikai vienreiz vai nav minēta vispār, tomēr tiesībsarga ieskatā tiesai ir iespēja pārliecināties par personas nodarbinātību ieslodzījuma vietā, iztaujājot par faktiem, kurus zināt varētu vien persona, kura patiešām ir bijusi nodarbināta attiecīgajā cehā un kas izriet no citu dokumentu satura. Tad varētu uzskatīt, ka tiesa patiesi ir īstenojusi objektīvās izmeklēšanas principu personas interesēs, neatkarīgi no tā, vai personas norādītais fakts par nodarbinātību apstiprinātos vai ne. Nenoliedzami, tādu faktu pārbaude ir sarežģīta gan personai, gan tiesai, ņemot vērā ievērojamu laika posmu kopš pārbaudāmā laika perioda, kas var būt saistīts ar personas spēju atcerēties detaļas. Taču tieši dalībnieku līdzdalība procesā kalpo galvenokārt viņu tiesību īstenošanai un aizsardzībai. Konkrētajā gadījumā tas ir vienīgais līdzeklis lietas apstākļu noskaidrošanai. Tieši paši dalībnieki ir galvenie informācijas avoti. Personas spēja detalizēti sniegt informāciju par apstākļiem, kas izriet no dokumentiem, ir ticams pamats uzskatīt, ka persona ir strādājusi minētajā laikā attiecīgajā ieslodzījuma vietā.

Ņemot vērā minēto, secināms, ka pastāv netieši pierādījumi par ieslodzīto nodarbinātību brīvības atņemšanas vietā.

Vienlaikus bez ievēribas nav atstājams 1982.gada 13.februāra pavēlē Nr.24 "Par uzņēmuma darba rezultātiem 1982.gada pirmajā ceturksnī" minētais, ka jau ilgstoši cehos trūkst darba spēka, tomēr joprojām nav nodarbināti vairāk kā 30 notiesātie. Šādos apstākļos secināms, ka brīvības atņemšanas soda izciešanas laiks nav pielīdzināms visos gadījumos nodarbinātībai.

[2] Normatīvais regulējums

[2.1] Saskaņā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksā² noteikto katram notiesātajam bija jāstrādā.³ Labošanas darbu kolonijās un cietumos bija noteikta astoņu stundu darba diena ar vienu atpūtas dienu nedēļā. Ar brīvības atņemšanu notiesātajiem bija jāstrādā bez tiesībām uz atvaļinājumu. Laiku, ko notiesātie nostrādājuši, izciešot brīvības atņemšanas sodu, darba stāžā neieskaitīja.⁴ Samaksa par darbu bija noteikta saskaņā ar tā daudzumu un kvalitāti, tomēr samaksu par darbu varēja saņemt, ja notiesātais nav pārkāpis režīmu un izpildīja izstrādes normas vai noteiktos uzdevumus.⁵ No darba varēja atbrīvot notiesātos slimības dēļ, kā arī grūtnieces un mātes, kas baro bērnu ar krūti.⁶ Notiesātos varēja iesaistīt bez darba samaksas vienīgi brīvības atņemšanas vietu un apkārtējas teritorijas labiekārtošanas darbos, kā arī notiesāto kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanas darbos. Minētos darbus notiesātie veica rindas kārtībā ārpus darba laika ne ilgāk kā divas stundas dienā.⁷ Šādos apstākļos ir pamats uzskatīt, ka vispārīgos gadījumos ieslodzījuma vietā notiesātajiem līdz 1991.gadam bija pienākums strādāt, ja vien viņi nebija atbrīvoti no darba vai arī izvairījās no tā.

[2.2] Saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” apdrošināšanas stāžu līdz 1990.gada 31.decembrim veido Latvijas teritorijā un bijušās PSRS teritorijā uzkrātie darba un tam pielīdzinātie periodi.⁸ Augstākā tiesa 2017.gada 24.februāra spriedumā (lieta Nr. AA420356414) ir secinājusi, ka darbs par samaksu ieslodzījumā ir pielīdzināms apdrošināšanas stāžam kā personas darbs likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 1.punkta izpratnē. Savukārt personas apdrošināšanas stāžam ir pielīdzināms tikai darba periods ieslodzījuma laikā nevis viss ieslodzījuma laiks, kas ir jāpierāda ar pieļaujamiem un ticamiem pierādījumiem. Pieņemot 1995.gadā likumu "Par valsts pensijām" un tā pārejas noteikumu 1.punktā nosakot līdz 1991.gadam uzkrāto darba periodu ieskaitīšanu apdrošināšanas stāžā, likumdevējs bija izšķīries par jebkura personas veiktā darba (neatkarīgi no tā mērķa un sociālo iemaksu veikšanas) perioda ieskaitīšanu apdrošināšanas stāžā, neierobežojot to ar uzkrāto darba stāžu. Tāpat arī minētajā normā likumdevējs nenoteica, ka apdrošināšanas stāžam nav pielīdzināms notiesātās personas darbs ieslodzījuma vietā.

---

² Latvijas PSR likumu kopojums. 9.sējums. [pieejams LNB Digitālā bibliotēka]

³ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksa 51.pants.

⁴ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksa - 52.pants.

⁵ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksa - 54., 55.pants.

⁶ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksa - 55.pants.

⁷ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Labošanas darbu kodeksa 56.pants.

⁸ Likuma "Par valsts pensijām" Pārejas noteikumu 1.punkts.

Ministru kabineta noteikumos ir minēti dokumenti, ar kuriem var pierādīt apdrošināšanas periodus līdz 1990.gada 31.decembrim, proti, darba grāmatiņa, kolhoznieka darba grāmatiņa, darba līgums, arhīva izziņa un citi dokumenti, to starpā arī tiesas spriedums.⁹ Tā kā apdrošināšanas stāža pierādīšanai dokumenti, kas var apliecināt darba periodu ieslodzījumā lielākoties ir iznīcināti, tad darba stāža pierādīšana ir iespējama galvenokārt vēršoties ar pieteikumu tiesā, t.i., ar spriedumu.

[2.3] Administratīva procesa likuma 150.panta trešajā un ceturtajā daļā ir noteikts, ka pieteicējam atbilstoši savām iespējām jāpiedalās pierādījumu savākšanā. Ja administratīvā procesa dalībnieku iesniegtie pierādījumi nav pietiekami, tiesa savāc tos pēc savas iniciatīvas.

Kā iepriekš jau konstatēts, dokumentiem, kuri varētu apliecināt nodarbināšanas faktu, bija noteikts īslaicīgs glabāšanas termiņš, pēc kura izbeigšanās dokumenti tika iznīcināti. Tādēļ īpaša un izšķiroša nozīme ir citiem ar ieslodzīto nodarbinātību saistītiem pierādījumiem, kuri ir attiecināmi uz nodarbinātības procesu un netieši apstiprina nodarbinātības faktu un personas sniegto paskaidrojumu par nodarbinātību ticamību un to izmantošanas iespējamību pierādīšanā.

[2.4] Augstākās tiesas judikatūrā norādīts, ka pieteicēja zvērestu kā pierādīšanas līdzekli administratīvajā procesā paredz Administratīvā procesa likuma 161.panta trešā un ceturta daļa. Taču no minētajām normām, kā arī 224.panta pirmās daļas secināms, ka šim pierādīšanas līdzeklim ir subsidiārs raksturs. Proti, tas pieļaujams tikai tad, ja citu pierādīšanas līdzekļu nav vai arī tie nav pietiekami droši. Tādējādi tiesai tiek dota iespēja kā pierādījumu izvērtēt arī personas paskaidrojumu, kas apstiprināts ar zvērestu. Otrkārt, pieteicēja zvērests ir pieļaujams tad, ja ir izsmeltas visas iespējas iegūt citus pierādīšanas līdzekļus. Par pieteicēja zvēresta kā pierādīšanas līdzekļa pieļaujamību lemj tiesa. Ja pastāv priekšnoteikumi pieteicēja zvēresta pieļaujamībai, tiesai tas ir jāvērtē tāpat kā ikviens cits pierādījums, tostarp ievērojot Administratīvā procesa likuma 154.panta prasības. Ja lietā ir bijuši iegūti arī citi pierādījumi, tostarp netieši, kurus iepriekš tiesa nav atzinusi par pietiekami drošiem un to ticamības nostiprināšanai pieļāvusi pieteicēja zvērestu, visi pierādījumi ir jāvērtē to kopsakarā, jo pieteicēja zvērestam nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu tiesu. Turklāt tiesai jāievēro arī Administratīvā procesa likuma 224.panta otrajā daļā noteiktais zvēresta saturs jeb pieteicēja apņemšanās sniegt paskaidrojumu pēc labākās sirdsapziņas un teikt tikai patiesību. Proti, tiesai jāvērtē pieteicēja paskaidrojumi kopsakarā ar

---

⁹ Ministru kabineta 2002.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.165 "Apdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība" 5.punkts.

citiem lietā esošajiem pierādījumiem, kā arī jāvērtē, vai paskaidrojums par faktiem ir tiešām patiess.¹⁰

Tiesībsargs vērš iesniedzēja uzmanību, ka zvēresta došana nav saprotama tā, ka persona var zvērēt, ka ir bijusi nodarbināta ieslodzījumā. Personai ir jāsniedz tādi paskaidrojumi par nodarbinātības apstākļiem un jebkuriem saistītiem notikumiem, lai tie dotu pārliecību, ka tikai tā persona, kura bija nodarbināta, varēja zināt konkrētus apstākļus, par ko tiesa varētu pārliecināties (iespējams, ar uzvedinošiem jautājumiem) pēc iepazīšanās ar arhīva dokumentiem. Piemēram, kādus organizatoriskus pasākumus (izmaiņas darba grafikos) Uzņēmuma Nr.4 vadība veica, lai panāktu ceturkšņa normu izpildi; vai pastāstīt par darba drošību ražošanā un pasākumiem darba drošības uzlabošanai un traumatisma mazināšanai; par darba rezultātiem un apbalvošanām utt. Ja persona sniedz ticamus paskaidrojumus, kas saskan ar dokumentos norādīto informāciju, tad tiesa var lemt, lai par šiem paskaidrojumiem tiktu dots zvērests.

[3] Secinājumi un rekomendācijas

Tiesību doktrīnā norādīts, ka atbilstoši tiesību efektivitātes principam, visas Latvijas Republikas Satversmē, kā arī likumos garantētās pamattiesības ir vienmēr interpretējamas un piemērojamas tā, lai tās būtu reālas un efektīvas, nevis iluzoras vai noteiktas tikai izskata pēc.¹¹ Ieslodzīto nodarbinātības fakta pierādīšanas jautājums ir vērtējams kopsakarā ar personas Latvijas Republikas Satversmes 109.panta garantētajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, jo apdrošināšanas stāža esība izšķiroši ietekmē personas tiesības uz valsts vecuma pensiju. Augstākās tiesas atziņa par darba perioda ieslodzījumā pielīdzināšanu apdrošināšanas stāžam ir būtisks pavērsiens ieslodzīto tiesībās, tomēr realitātē grūti izmantojams, jo personas rīcībā nav un nevarēja būt dokumenti, kas apstiprina nodarbinātību. Latvija nav atbildīga par dokumentu iznīcināšanu padomju varas laikā, tomēr atbildīga par taisnīga un reāla mehānisma nodrošināšanu, lai persona varētu realizēt savas tiesības.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka vispārīgos gadījumos apdrošināšanas perioda ieslodzījumā pierādīšana ir iespējama ar spriedumu, jo dokumenti, kas varētu apliecināt notiesātā nodarbinātību ieslodzījuma vietā, lielākoties nav saglabājušies. Šī paša iemesla dēļ pienākuma izpilde par pieļaujamu un ticamu pierādījumu nodrošināšanu pašai personai ir apgrūtināta, tādēļ

---

¹⁰ Augstākās tiesas 2012.gada 30.novembra spriedums Lietā Nr.A42547308, SKA – 578/2012, 9.punkts.

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011 - 43.lpp.

nodarbinātības fakta pierādīšanai būtu izmantojami dokumenti, kas ir saistīti ar nodarbinātību un netieši to pierāda.

Lai veicinātu nodarbinātības fakta pierādīšanas procesu tiesā, tiesībsargs sniedz rekomendācijas.

1) Pārbaudes lietā tika noskaidrots, ka ieslodzīto nodarbinātības fakta iespējamie konstatējošie dokumenti atrodas vairākās vietās – ieslodzījuma vietās, Iekšlietu ministrijas Informācijas centrā un Latvijas Nacionālajā arhīvā.

Tiesībsargs rekomendē nodrošināt dokumentu glabāšanu vienuviet, proti, lemt par iespēju dokumentus nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam, kas atvieglotu ziņu iegūšanu gan personai, gan tiesai.

2) Pārbaudes lietas ietvaros tika noskaidrots, ka iesniedzējam ir mainījies uzvārds, ko konstatēja Latvijas Nacionālais arhīvs. Arhīva dokumentu atlase notiek pēc uzvārda. Uzvārda maiņas faktu Latvijas Nacionālais arhīvs nevar konstatēt visos gadījumos, tas nav konstatējams visos gadījumos arī Fizisko personu reģistrā. Tādēļ īpaša uzmanība būtu jāpievērš izmaiņām personas datos.

Latvijas Nacionālajam arhīvam nav ziņu par personas brīvības atņemšanas soda izciešanas laiku un vietu. Tādēļ īpaša uzmanība būtu jāpievērš sagatavotā informācijas pieprasījuma saturam.

Izziņas pieprasīšanai ir rekomendējams izmantot Latvijas Nacionālā arhīva speciāli sagatavotas veidlapas, kuras ir pieejamas tīmekļa vietnē www.arhivi.gov.lv - Pakalpojumi – Arhīva izziņas – Veidlapas – Veidlapa arhīva izziņas par darba stāžu pieprasīšanai.

Tiesībsargs rekomendē nodrošināt, lai personām ieslodzījuma vietās ir pieejamas veidlapas ziņu pieprasīšanai no arhīva.

3) Pārbaudes lietā konstatēts, ka pienākuma izpilde par pieļaujamu un ticamu pierādījumu iegūvi par nodarbinātību ieslodzījuma vietā pašai personai ir apgrūtināta. Tādēļ, ja personas vēršanās Latvijas Nacionālajā arhīvā nav devusi pozitīvu rezultātu, tad tiesai būtu pēc savas iniciatīvas jāpalīdz iegūt pierādījumus (tostarp netiešus), kas varētu palīdzēt objektīvās izmeklēšanas ietvaros aizsargāt notiesāto personu intereses.

Tiesībsargs aicina Latvijas Nacionālo arhīvu gadījumos, kad ziņu par notiesāto nodarbinātību nav, tomēr konstatējot, ka pastāv kādi netieši pierādījumi par nodarbinātību vai izvairīšanos no darba, šādu atsauci iekļaut personai sniegtajā atbildē, kas dotu norādes tiesai tiesvedības gadījumā par netiešu pierādījumu esību.

Tiesībsargs lūdz Administratīvo rajona tiesu ņemt vērā pārbaudes lietā konstatēto par netiešu pierādījumu esību, lemjot jautājumu par iesniedzēja atkārtota pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu pieteikuma noraidītajā daļā, ja šāds pieteikums tiks iesniegts.

Saskaņā ar Arhīvu likuma 12.panta otro daļu personai ir tiesības pieprasīt un iegūt informāciju tikai par sevi. Ņemot vērā minēto, iesniedzējam nav tiesību iepazīties ar pārbaudes lietas ietvaros saņemto arhīva dokumentu saturu. Dokumenti ir nosūtāmi Administratīvās rajona tiesas priekšsēdētājam izmantošanai tiesvedībām, kur pieteicēji norāda uz nodarbinātību Uzņēmumā Nr. 4 attiecīgajā laika periodā.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25. panta ceturto daļu atzinumam ir rekomendējošs raksturs.

Tiesībsarga vietniece

Ineta Piļāne